

Новоград-Волинський на сторінках газети «Соціалістичне Полісся»

Леонід Коган (м.Любек, Німеччина)

Передвоєнний час, особливо 1930-1941 рр., належить до числа «білих плям» в історії міста. Архівних документів за цей період залишилось дуже мало, а більшість городян, котрі пам'ятають і могли б розповісти про ці роки, відійшли вже у Вічність. На щастя, у відділі газетних фондів Національної бібліотеки України ім. Вернадського у Києві збереглися підшивки новоград-волинських газет «Соціалістичний наступ» і «Соціалістичне Полісся», які дають нам деяке уявлення про події того часу в місті.

Газета «Соціалістичне Полісся» (надалі – «СП») виникла влітку 1935 р. як орган Новоград-Волинського окружного і міського комітетів Компартії України і окрвиконкому. До цього часу вона виходила під назвою «Соціалістичний наступ». Як відомо, Новоград-Волинський округ був створений постановою ЦВК УСРР від 4 травня 1935 р. у складі Новоград-Волинського, Городницького, Ярунського, Баранівського, Мархлевського та Червоноармійського районів і належав тоді до Київської області. Точна дата появи «СП» невідома, бо перші 32 номери у підшивці за 1935 р. відсутні, а №33 датований 3 серпня.

Останній номер вийшов друком 25 червня 1941 р. (№1803). Редакція газети знаходилася спочатку за адресою: вул. Леніна №22, з 10 жовтня 1935 р. – вул. Міжнародна №9. Першим її редактором був І.М.Ромашко. Газета виходила щоденно, крім понеділка. 1935 р. більшість номерів складалося з 2, а з 1936 р. – з 4 сторінок великого формату (39 см x 58 см).

Перевага в «СП» надавалася подіям за рубежем і в СРСР. Доповіді радянських вождів нерідко друкувалися у кількох номерах поспіль, а для іншого матеріалу майже не залишалося місця. Серед місцевих новин переважали вісті з колгоспних ланів. Фотографії, як правило, являли собою передруківки з центральних газет. На місцевих світлинах можна побачити портрети передовиків виробництва, але майже немає вулиць і будинків. Але це зовсім не означає, що в газетах нема нічого цікавого.

1935 рік

У статті «Новоград-Волинськ перетворити на зразкове місто» висловлюються нарікання на будівельні контори «Укренергобудтрест» та «Комунбудтрест», які зривають графіки робіт. Нову школу №2 вони мали здати в експлуатацію до 1 вересня, а електростанцію – до 1 жовтня, але не встигають. («СП» від 23 серпня). 1935 р. у місті почалося будівництво дезпункта при міській лікарні та ветеринарної лікарні, але через простої встигли звести лише частину стін («СП» від 11 вересня).

У кількох статтях під рубрикою «Зростає і квітне центр форпостної округи» («СП» від 30 серпня) мова йде про здобутки міста у соціалістичному будівництві та плани на майбутнє. Серед збудованих об'єктів згадуються маслозавод з щорічною виробничою спроможністю випуску масла 1300 ц, хлібозавод потужністю випічки хліба в 27 т на добу (знаходився на місці нинішнього медучилища), деревообробна фабрика ім. Косіора (на території нинішнього хлібозаводу), артіль «Мебельщик» (попередник нинішньої меблевої фабрики). У 1934 р. закінчено спорудження будинку партактиву на 20 квартир, а у 1935 р. – будинку лікарів на 7 квартир. 1935 р. устатковано міський сквер та збудовано пам'ятник В.І.Леніну. Закінчувалося брукування Міжнародної та почалося брукування вул. І.Франка, планувалося заасфальтувати 2 км тротуарів. Розпочалося будівництво водогону, а у міському саду (парку) закінчувалося спорудження літнього кінотеатру.

Колишній будинок партактиву на вул. І.Франка

Колишній будинок лікарів на розі вулиць
Радянської та І.Франка

У 1934–35 навчальному році у 9 школах міста нараховувалось 2486 дітей (1930 р. було лише 5 шкіл), 575 дітей виховувалося у 9 дитячих садках. У новозбудованій зразковій десятирічній

МІСЬКИЙ СКВЕР, В ЯКОМУ НЕДАВНО ЗБУДОВАНО ПАМ'ЯТНИК В І ЛЕНІНУ

школі №2, за свідченням кореспондента, «справляє велике враження гарно оздоблений вестибюль. Дві статуї прикрашають його. Перед мармуровими сходами, які ведуть до коридора – велика ваза з квітами. Великі коридори. Стоять м'які дивани. Неподалік – роздягальні, умивальня ... простора, світла спортивна зала ... 10 просторих класних кімнат. В кожній кімнаті по 3 великі вікна на південну сторону. Кімнати фізико-хемічного, біологічного, ізокабінетів, майстерні ... шкільна бібліотека має дві великі кімнати» («СП» від 30 серпня). Точна дата відкриття школи невідома. Відомо лише, що 6 листопада тут мало відбутися урочисте засідання пленуму міської ради («СП» від 5 листопада).

Електроенергія у Новоград-Волинський раніше надходила від динамомашин, які працювали на Чижівській картонній фабриці та в Олександрівському водяному млині. Але 1927 р., коли динамомашини вийшли з ладу, було прийнято рішення про будівництво у місті гідроелектростанції на р. Случ на 120 кіловатампер. У 1930 р. вона вступила в експлуатацію. Після цього поруч з нею почали споруджувати теплову електростанцію (перша черга на 450 квт-годин). У 1935 р. закінчили кладку стін і приступили до внутрішнього устаткування. Обидві станції мали з'єднати високовольтні лінії («СП» від 30 серпня).

У 1929–30 рр. на Новоград-Волинському машинобудівному заводі ім. Сталіна виник новий ковальський цех, потім збудували слюсарно-зборочний і електричнозварювальний цехи. Установлено фрікційний молот у ковальському цеху, електрозварювальні апарати, лобовий верстат. Від виробництва селянських манежів завод перейшов на виготовлення фрікційних лебідок, верстатів для різки арматури, елеваторів і транспортерів. 1935 р. мали приступити до будівництва ливарного цеха потужністю в 1000 тонн і теплової електростанції на 60 кіловат («СП» від 30 серпня).

Стаття «Майстер Рейфель» присвячена одному з передовиків маслоробного заводу. Новий механізований завод збудували в 1927 р. А в 1930 р. сюди приїжджали для передачі досвіду роботи спеціалісти з Нової Зеландії. У 1935 р. Новоград-Волинський маслозавод займав друге місце в Україні за випуском продукції та її якістю. За 7 місяців поточного року було випущено 1052 ц масла з річного плану 1200 ц. Середній бал масла становив 94-95 замість запланованих 91,5 бала («СП» від 5 вересня).

Маслозавод, бл. 1942 р

Новоград-Волинська лікарня вважалася однією з найвідсталіших в області. Роками вона не ремонтувалася. Подвір'я потопало в нечистотах. Після того, як у березні 1935 р. головним лікарем почав працювати І.Л.Анцелович, лікарню не можна було впізнати: «Замість грязюки на подвір'ї розбили гарні квітники, провели озеленення всієї площі. Провели ремонт м'якого інвентарю, забезпечили кожне ліжко трьома змінами цілком придатної білизни, однією парою черевиків. Біля кожного ліжка – тумбочка зі стільцем, радіонаушники. Кожен хворий може самостійно, коли йому забажається, послухати радіо. З метою кращого обслуговування хворих встановили ранковий і вечірній обхід лікарями всіх палат. Зараз закінчується ремонт терапевтичного відділу на 30 ліжок. Замість цементової підлоги в коридорі зроблено кафельну, а в палатах вона покрита лінолеумом. Біля кожного хворого, крім радіонаушників, є електричні дзвоники для виклику вартової сестри. Зроблено солярій з душем. Обладнали при лікарні рентгенівський кабінет, лабораторію ... Працює пересувна бібліотека, яка забезпечує хворих художньою літературою. Харчують хворих 6 разів на день. Щодня є великий вибір страв. Крім того, провадиться дієтне харчування окремих груп хворих. Лікарня бореться за перше місце у всеукраїнському конкурсі на кращу лікувальну установу» («СП» від 25 вересня).

Крім того, у Новограді-Волинському було відкрито тубдиспансер, обладнано електросвітлолікувальню, в гінекологічному кабінеті відкрито грязелікування («СП» від 30 серпня). У серпні 1935 р.

почала працювати дитяча поліклініка з 4 кабінетами: зубним, очним, соматичним (внутрішні хвороби) та антропометричним. В останньому діти проходили глибокий огляд всього тіла, що дало можливість визначити фізичний розвиток учнів. «У всіх кабінетах ідеальна чистота. Зранку і до 3-4 год. дня приходять діти до клініки. Лікарі відвідують міські школи, перевіряють санітарний стан класів та учнів. Завідуюча клініки – Є.В.Гладкая» («СП» від 10 жовтня). Відомо, що у 1930-х рр. дитяча поліклініка була розташована за адресою: вул. Радянська №21.

21 жовтня у місті на площі «Новий базар» мала відкритися виставка соціалістичного тваринництва приміської смуги («СП» від 11 жовтня). Це перша згадка про нову базарну площу. Раніше базар був на Соборній площі (нині – пл. Лесі Українки). Але у 1930-х роках його перевели на територію між нинішніми вулицями Академіка Лисіна, Житомирською, Мамайчука та бульваром Шарварка.

1935 р. на розі вулиць Леніна і Радянської відкрився перший у місті гастроном: «Доводиться до відома населення Н.-Волинської округи, що з 15 вересня ц.р. відкривається у м. Новоград-Волинську відділ київського «ГАСТРОНОМ». В магазині є великий вибір високоякісних продуктів: рибні, ковбасні, консервні, молочно-масляні, булочні, кондитерські, винно-горілчані та тютюнові вироби. Приймаються попередні замовлення в магазині й по телефону. Магазин відчинено щодня від 9 г. ранку до 1 г. ночі. Директор «Гастроном» Лерман» («СП» від 14 вересня). Незабаром тут почав впроваджуватися продаж товарів у пакетах («СП» від 5 листопада).

Німецькі вояки біля гастроному у липні 1941 р

Головним місцем розваг городян був кінотеатр на вул. Леніна. На другому поверсі цього будинку знаходився готель («СП» від 4 вересня і 2 жовтня). Крім того, кінофільми демонстрували у піонерському клубі ім. Постишева по вул. Радянській (нині – контора хлібозаводу).

Будинок, в якому знаходився старий кінотеатр, 1950 р

Із газетних повідомлень відомо, що вистави тоді ставили на сцені гарнізонного клубу (після війни називався Будинком культури) на вул. Леніна, навпроти кінотеатру. У приміщеннях вищеназваних клубів часто відбувалися пленуми окрпарткому і міськради. Секретарем Новоград-Волинського окрпарткому тоді був О.П.Абаш, а головою окрвиконкому і міської ради – М.Н.Рощенюк.

Міська бібліотека 20 серпня розпочала працювати в новому приміщенні на вул. Міжнародній №19 («СП» від 1 вересня).

1 вересня святкували Міжнародний Юнацький День. Напередодні у газеті публікувався план проведення демонстрації, в якому було детально розписано склад і місце збору кожної колони, а також маршрут руху. Об 11 год. 45 хв. всі колони мали прибути на стадіон «Динамо», де відбувалися мітинг і загальноміська демонстрація. Зі стадіону рухалися по Пушкінській вул. в напрямку вул. Леніна («СП» від 30 серпня). Таким чином, стадіон тоді був неподалік від вул. Пушкіна. Спогади деяких старожилів та один із німецьких аерофотознімків міста свідчать про те, що перед війною він знаходився на тому самому місці, що й тепер.

Окремі дописи у дусі того часу просякнуті ненавистю до місцевих класових ворогів: «В артілі ім. Петровського пролізли ворожі люди: фуксман Шмоль – колишній бандит, контрреволюціонер, який мав свою мануфактурну лавку й неоднократно перебував під слідством ... Авергун – власник заїзного двору, торговець спиртних напоїв, власник великої бакалейної крамниці. Шнайдерман Н. – син равіна, Білогуз Б. – власник заводу мінеральних вод та кондитерської фабрики, експлуататор найманої праці. Вся ця зграя спекулянтів, експлуататорів, контрреволюціонерів знайшли тепле місце в артілі ім. Петровського і діяли під покровительством Більчинського, якого батько теж мав велику приватну шевську майстерню» («СП» від 22 жовтня).

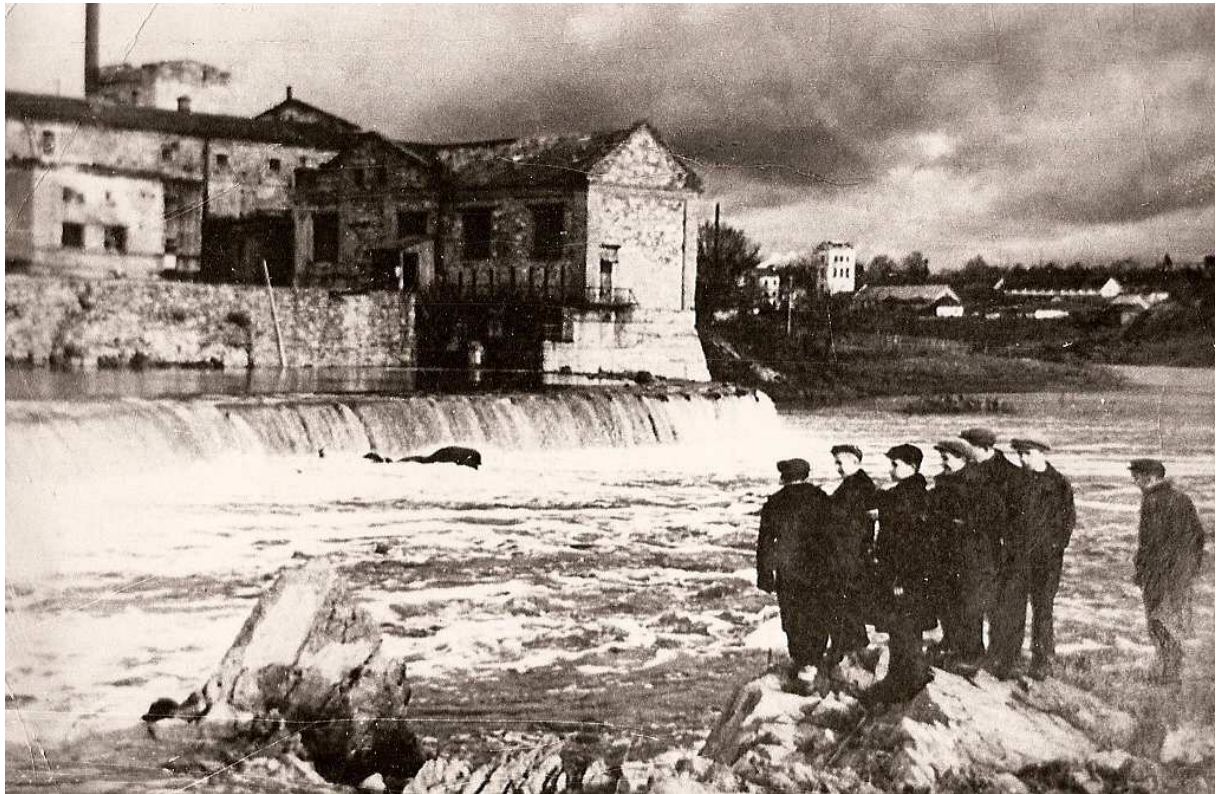
1936 рік

На початку року «Соціалістичне Полісся» виходило на 4 сторінках великого формату (39 см x 58 см), а з 12 травня – на 8 сторінках зменшеного формату (40 x 28 см).

Згідно з оголошенням, 5 січня припинив своє існування універмаг «Торгсин» («СП» від 4 січня). Він знаходився у першій половині 1930-х рр. на старій базарній площі. Тут громадяни, які мали золото, срібло та іноземну валюту, могли обміняти їх на продукти харчування й товари широкого вжитку.

16 березня надрукована доповідь голови окрвиконкому М.Н.Рощенюка «Будувати швидко, високоякісно і дешево». За його словами, у 1936 р. округа мала отримати значні капіталовкладення. Розпочиналося будівництво водогону. Цього року планували звести насосну станцію, очисні спорудження, водонапорні башти та 4-5 км водогінної магістралі. Крім того, розпочиналося будівництво нового кінотеатру, лікарні та сушильного цеху на фабриці ім. Косіора, закінчувалося будівництво ливарного цеху на заводі ім. Сталіна. За проектами, всі нові школи передбачалося покрити черепицею. З цією метою у Новограді-Волинському планували збудувати черепичний завод потужністю 1200.000 шт. черепиці на рік. Занепокоєння доповідача викликала низька продуктивність праці будівельників: 1935 р. каменярі виконували норми виробки на 70%, теслярі – на 95%. Ставилося завдання обладнати будівельні об'єкти кранами та дерев'яними транспортерами.

У статті «Там, де колись ...» відзначаються великі зміни у зовнішньому вигляді міста: дизельну електростанцію потужністю 450 квт збудовано на місці колишнього млина Селіванова, гарнізонний клуб виник на місці полкової церкви, машино-тракторна станція – на руїнах спиртогорілчаного заводу, піонерський клуб – на місці колишньої синагоги, сквер із пам'ятником Леніну – там, де раніше були «сажалка» і сінний базар («СП» від 7 листопада).

Електростанція у 1950-х рр

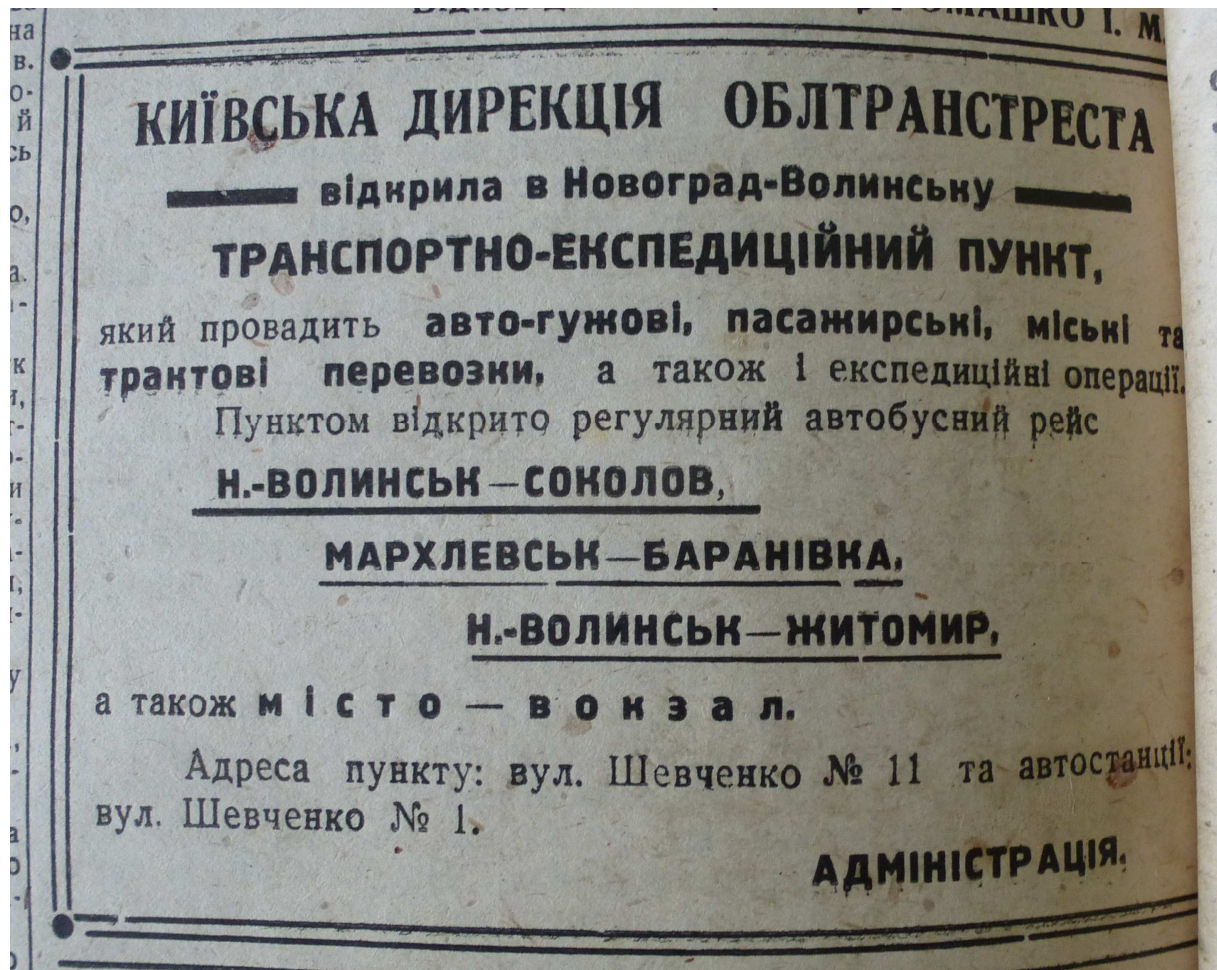
У березні почалося будівництво триповерхового житлового будинку на 22 квартири по вул. Міжнародній (нині – вул. Соборності). За графіком, кладку стін потрібно було закінчити до 1 вересня. Але за станом на середину жовтня ці роботи виконали лише трохи більше, ніж на 50%. («СП» від 16 березня, 20 травня, 17 жовтня).

8 жовтня Київський обком КП(б)У виніс спеціальну постанову про закінчення будівництва Будинку рад в місті Новограді-Волинському до 30 грудня. Проте план будівництва вдалося виконати тільки на 13,4% («СП» від 21 листопада). Його мали звести на старій базарній площі.

Новоград-Волинський хлібозавод був одним із найвідсталіших у Київській області. У 1936 р. він змінив своє обличчя. Систему каналних печей потужністю 24 т на добу змінили чотирма механізованими печами з висувними подами потужністю 45 т на добу. Реконструйовано тістомісильний цех, встановлено водопровід, штучне дуття печей для опалювання їх різними видами палива. Завод почав випускати п'ять сортів хліба («СП» від 6 травня, 22 листопада).

У другій половині квітня фабрика «Мебельщик» мала пустити в експлуатацію новий цех оббивки меблів, що спеціалізувався на виготовленні м'яких диванів та пружинних матраців («СП» від 16 квітня).

У березні в місті над Случчю відкрилася автобусна станція. Автобус на 16 місць мав курсувати до залізничної станції під час прибуття потягів. Крім того, відкрилося автобусне сполучення за маршрутами: Новоград-Волинський – Соколів – Мархлевськ – Баранівка і Новоград-Волинський – Житомир. Автостанція знаходилася за адресою вул. Шевченко №1, тобто, на перетині з вул. Радянською («СП» від 17 і 23 березня).

21 грудня почав курсувати новий потяг №75 Київ – Новоград-Волинський через Фастів і Житомир. До Новограда-Волинського він прибував о 17 год. 10 хв. Потяг №76 Новоград-Волинський – Київ відправлявся о 23 год. 24 хв. («СП» від 30 грудня).

У номері від 6 жовтня вперше згадується Будинок Червоної Армії (згодом – Будинок офіцерів), у приміщенні якого відбувся окружний фестиваль української пісні, музики й танцю.

Місцеве радіомовлення в місті почало працювати з 20 жовтня 1935 р. («СП» від 18 квітня). У грудні 1936 р. закінчувалася реконструкція радіовузла. Встановили новий 500-ватний підсилювач. Число радіослухачів, порівнюючи з минулим роком, зросло із 180 до 550. На вулицях міста були встановлені динаміки («СП» від 5 і 10 грудня). У липні мав вийти з друку

перший довідник-список абонентів Новоград-Волинської телефонної станції («СП» від 4 липня).

Наприкінці року на розі вулиць Міжнародної і Шевченка розпочалися земляні роботи зі спорудження двоповерхового звукового кінотеатру на 500 місць. Крім фойє та залу для глядачів, у ньому передбачалося обладнати кімнати для клубної масової роботи, великий зал для танців та естраду для джаз-оркестра. Будівництво мало закінчитися до 20-річчя Жовтневої революції («СП» від 7 листопада і 18 грудня).

У статті «Перетворімо Случ і його береги на місце культурного відпочинку і оздоровлення трудящих» критикуються спиртзавод, хлібозавод і міська лазня, що скидають у ріку спадні води. Крім того, по всьому березі купають худобу, перуть білизну. Для обговорення цих проблем 5 липня у редакції газети мала відбутися нарада за участю керівників організацій міста і округи («СП» від 4 липня).

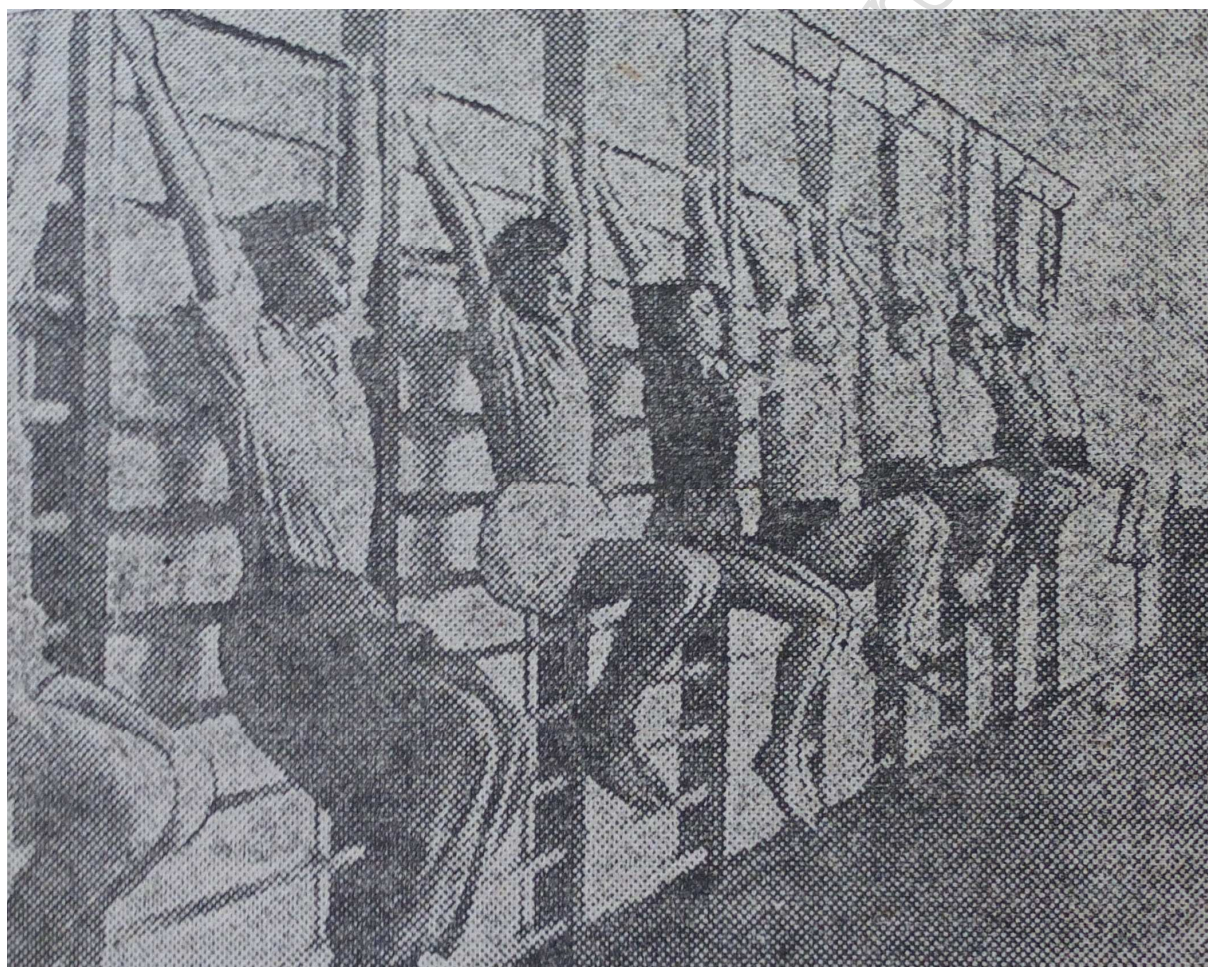
Великий інтерес у городян викликали футбольні матчі за участю місцевих команд «Динамо», буддільниці, 14-ї кавалерійської дивізії та ін. У «Соціалістичному Поліссі» друкувалися оголошення про найближчі матчі.

Проте стадіон «Динамо» перебував у занедбаному стані: глядачі мусили стояти, на воротах не було навіть сіток, біля центрального входу знаходився свинарник хлібозаводу. 1937 р. мало розпочатися будівництво нового окружного стадіону площею 7 га з трибунами на 10 тисяч місць. Для нього відвели місце коло старого стадіону. На новому стадіоні передбачалося влаштувати літній театр, ресторан, майдан для танців, парашутну вишку, а також майданчики для городків, занять із легкої і важкої атлетики, тенісні, волейбольні, гандбольні і

баскетбольний. Закінчити будівництво планували до початку 1938 р. («СП» від 29 квітня, 4 травня, 7 листопада і 16 грудня).

У листопаді в місті нараховувалося 8 шкіл, з них 3 середні, 4 неповні середні та одна початкова. В усіх цих школах навчалося близько 3000 дітей. Середня школа №2, яка вже рік працювала у новому приміщенні, мала 12 класних кімнат, спортивний зал, кінозал, біологічний і фізико-хімічний кабінети, бібліотеку, фотокімнату, душеві кімнати, роздягальні, столярну і слюсарну майстерні. Тут навчалися 474 учні. У старших класах викладали вчителі лише з вищою освітою. Всіх учителів у школі було 17. У струнно-музичному оркестрі брали участь 70 учнів. Працювали гуртки: юних натуралістів, фізкультурний, драматичний та інші («СП» від 7 листопада). Найвищий показник успішності за підсумками 1935-36 навчального року показали учні школи №7 – 98,5% («СП» від 14 травня).

Фізкультурний гурток школи №2 на занятті («СП» від 17 листопада 1936 р.)

Серед кращих педагогів міста згадуються Ольга Климентівна Смоленко – вчителька біології школи №3, яка працювала в цій школі протягом 23 років, а також Дмитро Микитович Павлович – викладач математики школи №2, що мав 30 років стажу («СП» від 11 вересня).

До лікувальних закладів міста, крім лікарні на 125 ліжок, відносилися тубдиспансер, вендиспансер, нічний санаторій на 30 ліжок, пологовий будинок на 30 ліжок, дитяча консультація і дитяча амбулаторія («СП» від 7 листопада). У грудні до

поліклініки добудовали новий корпус, що дало можливість розширити фізичний, гінекологічний, зуболікарський та інші кабінети («СП» від 26 грудня).

Газетні повідомлення дозволяють встановити адреси деяких установ міста: друкарня – вул. Леніна №22, фабрика ім. Косіора – Радянська №12, бюро реєстрації актів цивільного стану – І.Франка №6, аптека – Міжнародна №28, контора Союзводбуду – Володарського №16, розсадник при міськкомунгоспі – Леніна №80. Останній, що знаходився в районі нинішньої школи-інтернату, продавав населенню квіти, розсаду, кімнатні рослини. Відомо також, що міськвиконком був тоді розташований на Міжнародній вулиці. За деякими даними, він займав будинок на розі нинішніх вул. Соборності та пров. Щорса, в якому згодом знаходилася музична школа. У номері від 10 листопада згадується новий голова окрвиконкому Межуєв.

Вперше у післяреволюційній історії міста передбачалося урочисте святкування Нового року. З цією метою ялинки мали встановити у школах №2 і №10, кінотеатрі, на заводі ім. Сталіна. У Будинку Червоної Армії планували влаштувати бал-маскарад «для дітей та сімей начальницького складу» («СП» від 27 грудня).

За планом реконструкції міста, у 1937 р. передбачалося прорізати велику вулицю, яка сполучить Міжнародну і Пушкінську, здати в експлуатацію поштамт, хірургічний корпус, десятирічку по Міжнародній вулиці. Потужність електростанції мала збільшитися на 150 кіловат («СП» від 7 листопада).

1937 рік

На кінець 1937 р. у місті нараховувалось 14 механізованих підприємств і 8 артілей промислової кооперації, на яких працювало 1350 робітників («СП» від 5 листопада). Промартіль «Змичка» займалася пошивом одягу, мала швейні майстерні та прядильний цех. Промартіль «Трудхарчовик» виготовляла кондитерські вироби, мінеральні води, ковбасні вироби, морозиво, патоку. Артіль інвалідів ім. Петровського спеціалізувалася на ремонті годинників і метало-ремонті, займалася виробництвом мінеральних вод, кондитерських і ковбасних виробів, випіканням хліба. Промартіль «Победа» займалася пошивом і ремонтом взуття, артіль ім. Тельмана – ремонтом і виробництвом побутових речей, фотографіями. Промартіль ім. Кірова виробляла вірьовки з відходів льоновокна («СП» від 15 червня).

Артіль «Мебельщик» виробляла шафи. У 1936 р. були добудовані складальний і сушільний цехи. У поточному році артіль мала засвоїти випуск буфетів, туалетних столиків, меблів для дошкільних навчальних закладів («СП» від 5 січня). Завод мінеральних вод відкрив новий цех з виробництва газованої води. Денний випуск продукції становив 3200 л. Тут виробляли ситро, газовану воду, квас, журавлинний, яблучний, вишневий і брусничний напої («СП» від 27 лютого).

Навесні по вул. Шевченка відкрилась майстерня з ремонту велосипедів («СП» від 18 квітня). У червні по вулиці Леніна мав

відкритися новий меблевий магазин. Крім меблів, у ньому передбачався продаж порцелянових, фаянсових і скляних виробів, а також електротоварів («СП» від 1 червня).

До новобудов 1937 р. належить також молочна кухня по вул. Радянській («СП» від 12 березня і 5 листопада). Зараз цей будинок, за спогадами старожилів, займає друкарня. Цього ж року була прокладена і забрукована нова вулиця («СП» від 5 листопада). Згодом її назвали вул. Кірова. А вулиця Бухаріна за рішенням президії міськради була перейменована на вулицю Островського («СП» від 3 квітня). У місті планувалося будівництво нового хлібозаводу потужністю 70 т хліба на добу («СП» від 10 червня).

Хоча виробництво електроенергії в місті у 1937 р. порівняно з 1935 р. зросло більш як у чотири рази, електростанції продовжували працювати погано. Так, наприклад, у ніч із 10 на 11 березня все місто залишилося без електроенергії. Через це газета «Соціалістичне Полісся» вийшла із запізненням на 10 годин, а демонстрування кінокартини «Доповідь тов. Сталіна» зірвалося («СП» від 12 березня і 5 листопада).

11 січня мали розпочатися заняття у новій середній школі №7, яку прийняла до експлуатації комісія облнаросвіти («СП» від 8 січня). У листопаді вона складалася з 17 класів, у яких навчалося 540 учнів («СП» від 12 листопада). А у березні розпочалося будівництво нової десятирічки №3 по вул. Міжнародній, що закінчилося напередодні свята Жовтневої революції. Наприкінці року в ній нараховувалося 666 дітей і 22 вчителі («СП» від 12 березня, 5 листопада).

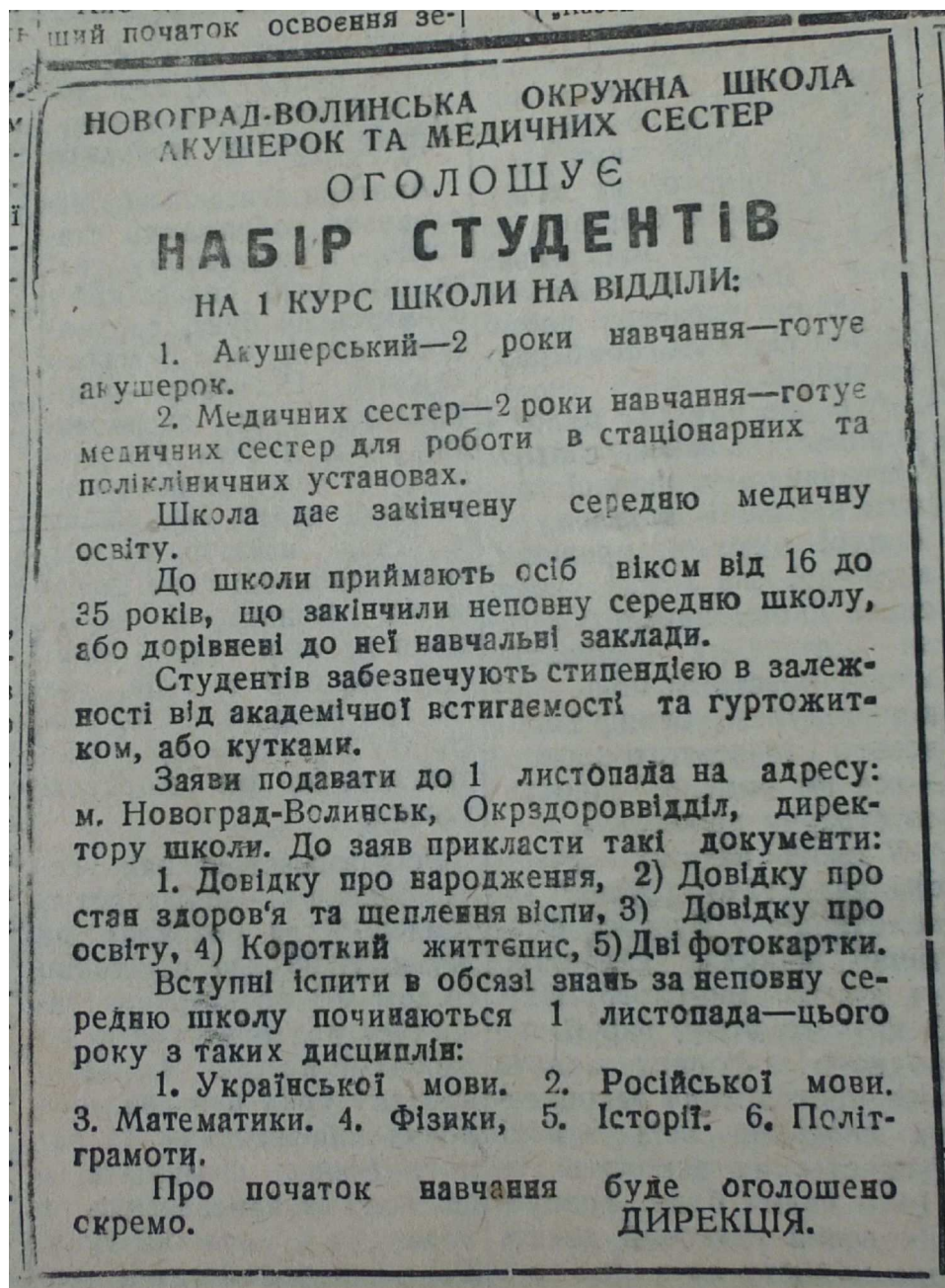
На початку нового навчального року в семирічній школі №10 по вул. К.Лібкнехта було 11 класів, у т.ч. 5 паралельних, і 364 учні. У десятирічній школі №2 додалось понад 200 дітей, організовано 4 нових паралельних класи («СП» від 4 вересня). Згадується також початкова школа №8 («СП» від 12 вересня). Вона займала будиночок поруч зі школою №10.

Будинок на вул. Радянській, який займав піонерський клуб, давно вимагав ремонту. У залі для глядачів на 150 місць сипалася стеля. Дитяча бібліотека, що мала понад 6000 книжок,

містилася у невеликій кімнаті, в якій не було де повернутися. При клубі працювали музичний і шаховий гуртки. Струнний оркестр під керівництвом Фельдмана з великим успіхом виступав на міській та окружній олімпіаді української музики і танцю («СП» від 18 березня).

У приміщенні школи №2 працювала середня школа для дорослих («СП» від 28 травня). У лютому Окрздороввідділом було відкрито Новоград-Волинську дворічну школу медсестер і акушерок. На той час у ній навчалося 90 чоловік. У 1937 р. вона містилася по вул. Урицького №4, у приміщенні 1-ї школи («СП» від 4 лютого і 27 серпня).

До свята 1 Травня в міському парку обладнали танцювальний майданчик, естраду для оркестру і дитячий спортивний майданчик («СП» від 1 травня). 26 червня тут відкрився новий літній кінотеатр на 400 місць. Проте обіцяна музика на естраді не

грала, у парку горів лише один електричний ліхтар («СП» від 21 червня, 26 червня і 22 липня).

Збірна команда міста успішно виступала у Всеукраїнському футбольному розигранні 6-ї категорії. У півфіналі новоград-волинці перемогли збірну Коростеня і зустрілися з командою міста Гришине (Донбас). Фінальна зустріч відбулася 6 вересня на стадіоні «Динамо» і, незважаючи на присутність кількох тисяч вболівальників, закінчилася поразкою господарів із рахунком 1:2 («СП» від 24 серпня і 8 вересня).

Наприкінці серпня на території міської лікарні мали ввести в дію двоповерховий пологовий будинок на 30 ліжок («СП» від 9 серпня). У цей самий час вперше згадується про влаштування «Швидкої допомоги» при міській поліклініці. Її здійснював півторатонний автомобіль, на кузові якого стояв тапчан для хворого («СП» від 23 серпня). У середині вересня по вулиці Міжнародній відкрився новий електролікувальний заклад. У ньому було обладнано кабінети електролікувальних процедур (ванни, дарсонваль, гальванізація), електроосвітлювального лікування і теплових процедур («СП» від 18 вересня). 19 серпня на вул. Больничній №4 відкрився новозбудований дезінфекційний пункт («СП» від 24 серпня).

Згідно з постановою міськради, з 1 лютого по 1 березня місцевий відділ зв'язку та радіовузол (Пушкінська №15) проводили реєстрацію всіх радіоприймачів. У разі виявлення незареєстрованих радіоприймачів власники таких підлягали штрафів до 100 крб. або примусовій праці до 30 днів («СП» від

8 лютого). На 1 липня в місті було 812 радіоточок («СП» від 6 липня).

Радіовузол на вул. Пушкіна, 1957 р.

У газетних публікаціях 1937 р. згадуються адреси деяких установ: вул. Шевченка №3 – Окрземвідділ, Міжнародна №51 – міськфінвідділ, Волі №13 – контора електростанції, Свердлова №10 – Укрплодоовоч, Пушкінська №25 – Заготскот, Леніна №15 – дитсадок ім. 12-річчя РСЧА, Міжнародна №94 – окрздороввідділ, Міжнародна №43 – будинок наросвіти, К.Лібкнехта №31 – ліспромгосп.

На березневому пленумі міськпарткому О.Абаш був виключений із членів пленуму. Першим секретарем міськпарткому обраний І.Ромашко («СП» від 30 березня, 4 травня). Пізніше згадується секретар окрпарткому Семенов («СП» від 20 липня). 28 березня відбулося засідання президії міської ради. Президія доручила П.Я.Гончаренку виконувати обов'язки голови міськради («СП» від 30 березня).

У багатьох номерах друкуються статті, в яких викриваються «вороги народу». Такими виявилися замісник голови окрвиконкому Виноградов і завідувачий окрфінвідділом Бредс, яких виключили з партії, голова окркомітету Червоного хреста Фуфигін («СП» від 20 і 28 липня). На липневому пленумі М.Д.Межуєва як знятого обкомом КП(б)У з посади голови окрвиконкому було виведено з членів пленуму і бюро окрпарткому («СП» від 1 серпня). Як «шкідників» знято з роботи працівників редакції Вітовецького, Камфера, Котляра, Чорнобая, Бродфайна та ін. («СП» від 6 серпня). Така сама доля спіткала директора маслозаводу Килимника, начальника окрвідділу зв'язку Продана, директора школи №2 Рижка, директора школи №3 Майстренка, керівника

окрівдділу народної освіти Щербину та ін. («СП» від 14 серпня, 21 серпня, 3 вересня, 3 жовтня).

Восени відбувся суд над «контрреволюційною шкідницькою зграєю, яка діяла в Новоград-Волинському окрземвідділі». 5 чоловік засуджено до розстрілу, одного – до 12 років і ще одного – до 15 років ув'язнення («СП» від 23 жовтня).

Починаючи з серпня 1937 р., посаду редактора «Соціалістичного Полісся» займав Г.Толчинський. А з 15 жовтня, після ліквідації Новоград-Волинського округу і створення Житомирської області, ця газета стала органом міськкому КП(б)У та міськради і виходила на 4 сторінках.

1938 рік

У Новограді-Волинському як прикордонному місті діяв особливий режим проживання. Всі місцеві мешканці повинні були мати особливий штамп у паспорті. З цією метою начальник місцевого управління міліції зобов'язав городян прибути з 27 червня по 15 липня до кінотеатру, де був створений тимчасовий пункт проставлення штампів. В'їзд на територію району дозволявся лише за перепустками, що видавала міліція за місцем проживання. Громадяни, які прибули на тимчасове або постійне проживання до міста і району, мусили протягом 24 годин зареєструвати свою перепустку в управлінні міліції або в сільрадах. Особи, які приїжджали без перепустки або відхилялися від реєстрації, притягалися до відповідальності («СП» від 28 червня).

26 лютого на гнудомеблевій фабриці ім. Косіора пущено в експлуатацію новий цех. У перший день почали працювати три сушильних камери та котельня. Найближчим часом планували пустити гнутарний відділ («СП» від 28 лютого). Наприкінці року це підприємство згадується вже як фабрика ім. Горького («СП» від 10 листопада). У квітні артіль ім. Тельмана відкрила майстерню на вул. Леніна №37, яка приймала індивідуальні замовлення на ремонт матраців, диванів, сидінь автомашин, твердої меблі, а також на виготовлення м'якої меблі («СП» від 23 квітня). У вересні артіль «Змичка» відкрила дитячу кравецьку майстерню по Міжнародній вул. №21, артіль ім. Тельмана мала відкрити художню майстерню по вул. Р.Люксембург №7 («СП» від 4 і 24 вересня). 30 липня місцева контора Житомирського облторгу повинна була відкрити ресторан по вул. Міжнародній №23 («СП» від 24 липня).

Їдальня №3 по вул. К.Маркса в 1960-х рр. (у передвоєнні роки – ресторан)

15 лютого по вул. Чехова №4 мав відкритися кістково-туберкульозний санаторій для дітей від 4 до 14 років («СП» від 14 лютого). Будувався новий хірургічний корпус на 160 ліжок («СП» від 2 жовтня). 1939 р. на хлібозаводі планували пустити в експлуатацію новий цех із виробництва французьких булок, бубликів тощо («СП» від 26 грудня).

1938 р. у 9 середніх і неповних середніх школах міста навчалось понад 3000 учнів («СП» від 26 червня). Крім того, тут нараховувалося 10 дитячих садків («СП» від 15 лютого). Восени побудували нові дитячі ясла на 120 місць («СП» від 2 жовтня). На початку року відбулася зустріч колишніх випускників школи №2 з учителями і учнями. Із 14 чоловік першого випуску 12 навчалися на третіх курсах учбових закладів Москви, Києва, Одеси, Харкова («СП» від 6 лютого). Схвальні відгуки висловлюються на адресу вчителів Кирила Харитоновича Герасимовича (школа №2), Тамари Петрівни Фельмецгер (школа №2), Рахілі Мойсеївни Ушомирської (школа №3), Василя Васильовича Берестовського (школа №7), Раїси Григорівни Ланц (школа №7), Цілі Марківни Гільбурд (школа №10), Марії Флоріанівни Корецької (школа №10) та ін.

У липні відбувся перший випуск медичної школи. На той час вона знаходилася у приміщенні школи №2. Наприкінці року в ній навчалось понад 500 студентів («СП» від 4 липня, 17 липня, 8 грудня). 18 листопада при райвідділі зв'язку мала відкритися вечірня школа зв'язківців (поштарів, телеграфістів, телефоністів, монтерів) без відриву від виробництва. Термін навчання – 6 місяців («СП» від 11 листопада).

У Будинку Червоної Армії працювали курси радисток-телеграфісток, рахівників, бібліотечних робітників, машиністок, школа кройки і шиття, в яких активну участь брали сім'ї командного і начальницького складу. У рамках підготовки до святкування 20-річчя Червоної Армії провели лижний пробіг на 20 км. Найкращих відмінників бойової та політичної підготовки мали занести на Дошку пошани. Передбачалося також відкриття виставки про історію військової частини, її кращих командирів і бійців, проведення олімпіади червоноармійської самодіяльності («СП» від 10 січня).

15-16 травня в районі працювала комісія з відбору кандидатів до військових училищ. До райвійськкомату подали заяви 146 чоловік. Майже всі вони мали освіту за 8-10 класів. Особливу тягу молодь мала до артилерійських та авіаційних училищ («СП» від 20 травня). 12 грудня за ініціативою Товариства Сприяння Оборони 50 робітників заводу ім. Сталіна зробили 5-кілометровий перехід з протигазами («СП» від 15 грудня).

4 червня на стадіоні «Динамо» відбулася зустріч 3 тисяч виборців з двічі орденоносним командиром місцевої військової частини Андрієм Івановичем Єременком, який дав згоду балотуватися у депутати Верховної Ради УРСР по Новоград-Волинській виборчій окрузі. Мітинг відкрив голова міської ради Плотніков («СП» від 27 травня і 6 червня).

10-12 травня в приміщенні кінотеатру проходила V районна партійна конференція. Її відкрив секретар райпарткому Большаков. Конференція таємним голосуванням обрала пленум райпарткому. На першому організаційному засіданні пленуму обрано райпартком у складі 7 чоловік: Большаков, Гільман, Берендорф, Плотніков, Артем'єв, Ремезов, Віденеєв. Посаду першого секретаря РПК зайняв О.М.Большаков («СП» від 11 і 14 травня).

7 квітня 1938 р. пленум міської ради прийняв постанову перейменувати Кагукінський провулок на Первомайський, Кладбищенську вулицю – на Горьківську, Мало-Кладбищенську на Чапаєвську. Організації, підприємства та домовласники були зобов'язані протягом 10 днів замінити назви вулиць та провулків на табличках і ліхтарях міста («СП» від 11 квітня).

За постановою президії міської ради від 11 листопада 1938 р., були перейменовані такі вулиці та провулки: вул. Шкільна – на вул. Шолома-Алейхема, Шкільний пров. – на Комсомольський пров., Нижньо-Медовий пров. – на пров. Маяковського, вул. Мало-Володарська – на вул. Лермонтова, пров. Володарського – на Санаторний пров., Пролетарський пров. – на пров. Шаумяна, Училищний пров. – на Шкільний пров, тупик Свердлова – на вул. Куйбишева, вул. Мало-Пушкінська – на вул. Дзержинського, Кінний пров. – на пров. Челюскіна, Мало-Ярунська вул. – на вул. Тельмана, Середньо-Ярунська вул. – на вул. Боженка, 2-й Червоний пров. – на пров. Станіславського, Привокзальний пров. – на Заводський пров., дорога в Сусли – на пров. Котляревського, дорога в Лідівку – на вул. Перекопську, поселення Мочихвіст – на вул. Коростенську, вул. Гоголя до залізниці – на вул. Пархоменка, вулиці Гоголя і Привокзальну – з'єднати у вул. Гоголя («СП» від 14 листопада).

Президія міської ради постановою від 1 грудня 1938 р. встановила на період осінньо-зимового максимуму 1938-39 р.р. крайні норми освітлення на квадратний метр площі: по торговельних закладах – 5 ват, по кінотеатрах і клубах – 6 ват, по лікувальних закладах, установах, навчальних закладах і бібліотеках – 8 ват, по аптеках – 10 ват. Потужність ламп для електроосвітлення житлових помешкань не повинна була перевищувати 40 ват на кімнату. Користуватися електроенергією для потреб освітлення дозволялося лише з 17 год. до 8 год. ранку. Електроосвітлення вулиць Ленінської, Міжнародної, Радянської та Шевченка дозволялося з 24 год. до 7 год. («СП» від 9 грудня).

Серед адрес установ і підприємств міста у газетах 1938 р. згадуються такі: медшкола – вул. І.Франка №19, райвідділ зв'язку – Радянська №3, нарсуд – Пушкінська №18, будинок санкультури – Леніна №3, школа №40 – вул. Вокзальна, фабрика «Мебельщик» – Мало-Пушкінська №3, льононасієстанція – Чеховська №3, житлоуправління – Міжнародна №45, міськкомунгосп – Міжнародній №47, автобусна станція – Шевченка №13, піонерський клуб – Радянська №14.

У цьому будинку в 1930-41 рр. розміщувався піонерський клуб

31 липня на відзнаку 25-річчя з дня смерті Лесі Українки у приміщенні піонерського клубу був запланований вечір, організований партійними, комсомольськими, профспілковими організаціями, а також літературною громадськістю міста. З доповіддю про життя і творчість поетеси мала виступити вчителька Чмельова. У художній частині передбачалося читання віршів учнями і вчителями, інсценування однієї з п'єс Лесі Українки. Дитяча бібліотека при піонерському клубі організовувала виставку творів поетеси. Новоград-Волинська міська рада розробляла питання про увічнення пам'яті Лесі Українки. До будинку на вул. Володарського №8 мали прибити меморіальну дошку з написом: «Тут народилася і провела свої

дитячі роки українська письменниця Леся Українка». Розроблялося питання про перетворення кімнати, де народилася поетеса, в музей Лесі Українки («СП» від 30 липня).

1939 рік

На початку 1939 р. міськкомунгосп одержав асигнування на розширення міської електростанції, закінчення першої черги міського водогону і будівництво пральні. Спорудження останньої мало закінчитися цього ж року («СП» від 14 і 21 січня).

Стаття «Директор фабрики» присвячена гнугомеблевій фабриці та її керівникові Х.І.Межерицькій. У 1930 р. це була маленька артіль, що випускала лише 12 стільців на день. Тоді в ній працювало 15 чоловік. У 1932 р. артіль стала державним підприємством, фабрикою. У 1939 р. придбано два фрезерних, фугувальний і токарний верстати. Щоденне виробництво становило 500-600 стільців. Підприємство складалося із 7 цехів («СП» від 5 грудня). У 1934 р. фабрика випустила 48160, а 1938 р. – 103440 стільців («СП» від 10 березня).

Цегельний завод мав у 1939 р. випустити 850 тисяч штук будівельної і 200 тисяч штук вогнетривкої цегли («СП» від 22 травня). На початку року артіль «Змичка» відкрила майстерню з ремонту панчіх на вул. Міжнародній №17 («СП» від 6 березня). У серпні Облхарчопром приступив до реставрації Новоград-Волинського пивоварного заводу. Капітальний ремонт мали закінчити в 1940 р. («СП» від 20 серпня). Щороку планувалося випускати 30 тисяч декалітрів пива («СП» від 4 грудня).

Здобуткам сталінських п'ятирічок присвячена стаття «Цифри і факти бурхливого зростання нашого міста і району». Серед підприємств, які придбали нове устаткування, розширилися і значно збільшили продуктивність праці, згадуються, зокрема,

спиртогорілчаний завод, маслозавод, хлібозавод. Свою електростанцію мав машинобудівний завод, на якому закінчувалося будівництво нового ливарного цеху. З 1935 р. по 1939 р. кількість кооперованих кустарів збільшилась удвічі. За цей період утворилася нова багатофахова артіль ім. Тельмана. Артіль працювали переважно на місцевій сировині, використовували відходи виробництва. Артіль ім. Кірова відкрила рукавичний цех. Цех масового пошиву і кашкетний цех відкрила артіль «Змичка». «Трудхарчовик» побудував завод мінеральних вод. Артіль «Победа» розширила кількість філій по селах, а «Кооптранс» організував гончарне виробництво. У 1933 р. побудовано хлібозавод. За останні роки спорудили двоповерховий будинок партійного активу, триповерховий будинок міської ради, будинки лікарів і залізничників («СП» від 4 грудня). У номері від 23 червня привертає увагу коротке повідомлення: «Ще в минулому році здано в експлуатацію триповерховий житловий будинок по вул. Міжнародній №4». Таким чином, спорудження цього будинку завершилося у 1938 р.

В 1933 р. в місті збудували лазню. За станом на кінець 1939 р., забруковано 20 тисяч кв.м вулиць, заасфальтовані тротуари на вулицях Леніна і Міжнародній. Проведено водогін, велося будівництво прального комбінату («СП» від 4 грудня). Навесні 1939 р. міськвідділ комунального господарства приступив до обладнання нового скверика на розі вулиць Леніна та Радянської («СП» від 11 квітня).

На початку 1939 р. здано в експлуатацію новий гуртожиток для студентів медичної школи («СП» від 18 лютого). 8 липня спілка

робітників місцевих підприємств мала відкрити новий робітничий клуб на 160 місць («СП» від 5 липня). Горілчаний завод розпочав будівництво гуртожитку для робітників і ясел для дітей робітників заводу («СП» від 8 квітня). У серпні на залізничній станції закінчували будівництво нового гуртожитку для робітників і службовців станції. 12 кімнат гуртожитку були розраховані на 30 чоловік («СП» від 9 серпня). Наприкінці року фабрика ім. Горького закінчила обладнання робітничого клубу («СП» від 4 грудня).

Навесні відкрито новозбудований двоповерховий пологовий будинок («СП» від 29 квітня). За іншою інформацією, у місті за роки сталінських п'ятирічок відкрито два пологових будинки («СП» від 11 лютого). У номері від 20 жовтня повідомляється, що «при Новоград-Волинській лікарні вже закінчено будівництво приміщення хірургічного корпусу. Тепер кінчають останні роботи по проведенню каналізації та електроустаткування».

Починаючи з 1935 р., у місті збудовано 4 середні школи («СП» від 4 грудня). За станом на березень 1939 р., в них навчалося 2974 дитини («СП» від 10 березня). До 80-річчя з дня народження Шолом-Алейхема члени літературного гуртка єврейської школи №1 поглиблено вивчили твори письменника, по всіх класах проводилися бесіди та голосні читання, для батьків був влаштований літературний вечір. Силами драматичного гуртка поставлена п'єса Шолом-Алейхема «Луфт парносес» («СП» від 10 квітня). У червні школа №1 оголосила про відкриття першого російського класу на 1939-40 навчальний рік («СП» від 11 червня). 25 учнів-відмінників школи №40 їздили на екскурсію в Київ, відвідали музеї, вистави, Печерську лавру («СП» від 10 серпня). Восени у піонерській кімнаті школи №3 зібралися учні старших класів, щоб послухати розповідь «учасника українського фронту т. Докормана. Учасник розповів, з якою радістю, квітами трудящі Західної України зустрічали Червону Армію» («СП» від 15 жовтня).

У червні громадськість міста відзначила 25-річчя педагогічної роботи в школі №3 вчительки біології та хімії Смоленко. Після закінчення 8 класів гімназії вона у віці 18 років почала працювати у Лубчицькому однокласному училищі. Серед її вихованців – лікарі Глузман і Вальдман, вчителька школи №2 Соколовська, вчитель школи №3 Коваленко і директор цієї школи Біхгендлер («СП» від 23 червня). «Одним з найкращих майстрів педагогічної праці, що дає глибокі знання з мови та літератури», називають вчительку школи №2, керівника 9-а класу Іду Мойсеївну Горвіц («СП» від 2 грудня).

Понад 700 дітей виховувалось у 9 дитсадках міста («СП» від 5 травня). У номері від 3 жовтня опубліковане коротке повідомлення: «Днями закінчиться будівництво та розпочне роботу диткомбінат на 100 дітей». Можливо, що тут мова йде про побудований напередодні війни дитячий садок по вул. І.Франка, який після війни став школою №5.

Понад 450 студентів навчалося у медичній школі («СП» від 10 березня). У липні школа випустила 211 акушерок та медсестер, у тому числі 18 відмінників. Переважна більшість випускників працювала у сільських пологових будинках і медпунктах. Багато

студентів виявило бажання працювати на Далекому Сході («СП» від 6 липня).

Порівнюючи з 1934 р., кількість книжок у міській бібліотеці до початку 1939 р. збільшилася з 3500 до 19500, а число читачів – із 159 до 2200 («СП» від 10 січня).

6 вересня в місті урочисто святкували XXV Міжнародний Юнацький День. За планом демонстрації, колони мали рухатися по вулицях Міжнародній, Леніна, Пушкінській та Кірова на міський стадіон. Цікаво також, що місце збору однієї з колон – вул. Леніна, біля приміщення міськради («СП» від 5 вересня). Із згаданого вище маршруту виникає припущення, що вхід до стадіону знаходився тоді з боку вул. Кірова. Поки що залишається нез'ясованим, який саме будинок по вул. Леніна займала у 1939 р. міська рада. У грудні виконуючим обов'язки голови міськради був Т.П.Пасічник.

Ось деякі адреси тодішніх підприємств і установ: кравецька майстерня – Леніна №19, механічна майстерня – Гоголя №35, бойня – Чехова №20, школа №5 – Радянська №17, школа №10 – К.Лібкнехта №3, школа №40 – Гоголя №23, дитясла №64 – Радянська №68, клуб заводу ім. Сталіна – Леніна №106, ветбаклабораторія – Мало-Пушкінська №5, м'ясокомбінат – Шевченка №23, водогін – Міжнародна №86, ТСО-Авіахім – Міжнародна №55, «Заготльон» – Леніна №127, контора «Заготзерно» – Міжнародна №24, міськвідділ облтранстресту – Пушкінська №30, контора МТС – Пушкінська №46, парткабінет – Міжнародна №72, прокуратура – Пушкінська №31, універмаг №1 – Леніна №5, меблевий магазин – Леніна №12, підсобне господарство – вул. Пархоменка, міськнаросвіта – Леніна №4 (другий поверх).

Цікавий матеріал міститься також у статті «Рационально використати радиоактивные джерела», опублікованій 11 лютого: «На території Новоград-Волинського спиртозаводу є два радиоактивных джерела. Вода цих джерел має велику радиоактивність і по якості не відступає питним джерелам П'ятигорська. Ці радиофіковані джерела можуть дати за добу 10-12 тисяч відер води. До цього часу ця цінна вода використовується по-хижацькому. Джерело №2 спиртзавод використовує на виробничі потреби, а з джерела №1 вода подається насосом в водорозбірну будку, звідки її беруть на різні потреби. Лише кілька водовозів у брудних бочках розвозять цю воду по місту і беруть за відро по 20-25 коп., в той час, коли водокачка відпускає по 3 коп. за відро».

1940 рік

За повідомленням від 18 квітня, Новоград-Волинський хлібозавод (директор – Пекуровський) зайняв перше місце в області у Всеукраїнському конкурсі підприємств харчової промисловості та одержав перехідний Червоний Прапор. У цьому ж номері оголошено, що артіль ім. Тельмана відкрила вулканізаційну майстерню з ремонту автокамер та автопокришок по вул. Шолом-Алейхема №1. Відомо, що майстерня розміщувалася у будинку колишньої Великої синагоги.

Велика синагога у 1929 р., вигляд із північного заходу

Навесні вірвовочий цех артілі ім. Кірова перейшов з вул. Леніна №46 у приміщення на вул. Вокзальній №12, навпроти нафтобази («СП» від 24 березня). Виробництвом цвяхів, відер, щіток, матраців займалася артіль ім. Тельмана («СП» від 9 травня). Артіль «Змичка» мала відкрити цех з ремонту панчо, починала працювати нова філія з ремонту одягу («СП» від 12 травня). На цегельному заводі встановили нову глином'ялку («СП» від 15 серпня). Артіль «Трудхарчовик» відкрила крупорушку по вул. Войкова №11, де приймали зерно на різний помол і для переробки на крупу («СП» від 8 грудня). Очевидно, це той самий млин, що був знесений декілька років тому біля автовокзалу.

Цього ж року Новоград-Волинська МТС збудувала гуртожиток на 35 ліжок для трактористів, які ремонтували техніку («СП» від 2 жовтня). 15 січня почала працювати ветеринарна аптека по вул. Шолом-Алейхема №2 («СП» від 15 січня).

Для цілодобового обслуговування пасажирів залізничного транспорту 9 квітня почали курсувати міські автобуси від універмагу до вокзалу із зупинками: універмаг (за житомирським мостом) – Міжнародна (на розі вулиці Волі) – Червоноармійська – Леніна (гастроном) – Пушкінська – вокзал. Вартість проїзду становила 2 крб. («СП» від 12 квітня). Для легкових візників артіль «Кооптранс» встановила такі розцінки на поїздки: від центру міста до залізничної станції – 3 крб., зі станції до Житомирського мосту – 5 крб. («СП» від 12 червня).

У 1940 р. за рішенням виконкому обласної Ради депутатів трудящих у Новограді-Волинському було створено районний театр з постійним колективом артистів. Для цього в місто перевели найкращий в області пересувний робітничо-колгоспний театр ім. Шевченка. В його репертуар входили кращі твори класиків світової літератури і радянських драматургів. Наприкінці року колектив Новоград-Волинського українського державного драматичного театру ім. Шевченка складався з 40 чоловік («СП» від 26 квітня, 3 грудня).

Методичний кабінет при райвідділі народів освіти щомісяця обслуговував 40-50 вчителів сільських і міських шкіл. Найкращі вчителі працювали консультантами: з української мови – Борис Григорович Станевич, з російської мови і літератури – Іда Мойсеївна Горвіц, з математики – Юхим Мойсейович Ушомирський, з історії – Георгій Вакулович Марковський («СП» від 29 лютого).

Великим авторитетом серед учнів користувався ансамбль пісні і танцю, що працював при клубі піонерів та жовтенят під керівництвом М.А.Фельдмана. В ньому брало участь 70 піонерів. Під час огляду художньої самодіяльності ансамбль їздив у Житомир і зайняв перше місце по області («СП» від 1 лютого). Влітку 1939 р. при клубі відкрилася станція юних техніків. Великий інтерес викликав також радіогурток («СП» від 22 грудня). 17 учнів шкіл міста відвідували фотогурток («СП» від 24 серпня). У 1940 р. міська бібліотека обслуговувала 3270 читачів. Її фонд становив 20896 книжок («СП» від 31 серпня).

У другій половині січня передбачалося відкрити ковзанку на стадіоні «Динамо», організувати матчі хокейних команд та виступи ковзанярів міста («СП» від 18 січня). Влітку Новоград-Волинська футбольна команда згадується вже під іншою назвою – «Спартак». В її складі виступали виключно молоді гравці («СП» від 7 серпня).

У сквері, де стояв пам'ятник В.І.Леніну, встановили на весь зріст скульптурні фігури Й.В.Сталіна та К.Є.Ворошилова («СП» від 25 вересня). У міському саду майстер-садовод С.М.Проховський устаткував центральний вхід двома великими рабатками з живими квітами. У квітковому календарі з альтернантер кожного ранку змінювалася дата. Були прикрашені дві грецькі вази («СП» від 31 серпня).

4 січня відбулася перша сесія міської Ради. Обрано виконавчий комітет з 13 осіб: Т.Пасічник (голова), А.Кравцов (заступник), О.Мойсеєнко (секретар), О.Большаков, А.Гільман, Є.Бабенко, Й.Літовчик, С.Хотін, В.Яковлєв, Д.Іщенко, Васьковський, С.Гребньов, І.Горвіц («СП» від 6 січня).

Після закінчення VII районної партійної конференції відбувся перший організаційний пленум новообраного райпарткому. Членами бюро РПК обрані Большаков, Гільман, Берендорф, Пасічник, Гульман, Долженко, Грабовський. Пленум обрав першим секретарем райпарткому Большакова, другим – Гільмана та секретарем по кадрах – Берендорф («СП» від 5 березня).

У зв'язку з переходом на 8-годинний робочий день і 7-денний робочий тиждень виконком міської Ради 23 вересня 1940 р. прийняв постанову про години торгівлі та роботи підприємств побутового обслуговування населення Новограда-Волинського у вихідні дні: хлібні спеціалізовані та бакалійно-гастрономічні

крамниці, що торгують хлібом: з 7 год. до 16 год. (одноразові), до 20 год. (дворазові), до 24 год. (дворазові); спеціалізовані та змішані продовольчі крамниці: з 8 год. до 17 год. (одноразові), до 21 год. (дворазові), до 24 год. (дворазові); промкрамниці: з 11 год. до 20 год.; кафе, буфети, їдальні: від 8 год. до 24 год., ресторан: з 9 год. ранку до 1 год. ночі; перукарні: з 8 год. до 22 год.; вся промислово-торговельна мережа на базарах: з 8 год. до 16 год. («СП» від 25 вересня).

У газетних повідомленнях згадуються адреси деяких підприємств і установ міста: хлібозавод – вул. Куйбишева №14, швейна фабрика «Індпошив» – Леніна №11, артіль «Змичка» – Волі №2, артіль ім. Петровського – Р.Люксембург №24, правління артілі ім. Тельмана – Р.Люксембург №9, міжрайбаза сільгоспостату – Вокзальна №8, пункт «Заготсін» – Вокзальна №24 (при залізничній станції), контора «Заготживсировина» – Міжнародна №36, Союззаготтранс – Чехова №1/1, міськторгвідділ – Леніна №26, «Союзпечать» – І.Франка №4, будинок лікарів – Радянська №15, дитконсультація – Радянська №23.

1941

У січні артіль ім. Петровського відкрила майстерню з ремонту швейних машин, примусів, самоварів, м'ясорубок, друкарських машинок, арифмометрів та ін. за адресою: вул. Шевченка №22 («СП» від 22 березня, 16 травня).

Артіль ім. Тельмана засвоїла виробництво нових видів продукції: духовок, сапок, рожевих щіток, йоржів для миття пляшок та ін. («СП» від 27 квітня, 24 травня). Промкомбінат системи Наркомторгу відкрив майстерню з ремонту диванів, матраців, обивки автомашин, сидінь по вул. Р.Люксембург №27 («СП» від 27 травня).

В артілі ім. Кірова пущено в експлуатацію цех по виробленню гребінців, який використовував відходи мясокомбінату, а також пункт первинної переробки короткого льоноволокна по вул. Привокзальній №12, навпроти нафтобази («СП» від 15 лютого, 14 травня).

При артілі «Победа» працювала овчинно-шубна майстерня. З овечої шкіри артіль виробляла шуби, а зі шкіри великої рогатої худоби та свиней – хром («СП» від 20 березня).

Вироби промислових підприємств району були представлені на весняній виставці товарів широкого вжитку, що розмістилася у чотирьох кімнатах. Артіль «Кооптранс» виставила гончарний посуд: горшки, глечики, мисочки, горшки для вазонів, а також кавказькі вази та піраміди, які нещодавно почала виробляти. Артіль «Змичка» демонструвала ткацько-матрацні тканини, ватні штани, ковдри, фуфайки, подушечки. М'ясокомбінат виставив 8 сортів ковбас, маслозавод – сир, фруктовий сир, шоколадну пасту, морозиво; гнупомеблева фабрика – два види гнутих стільців, крісла, дитячі стільці. Відвідувачі дали високу оцінку продукції артілі «Мебельщик», яка виробляла 36 товарів широкого вжитку: кухонні напівбуфети, однотумбові столи, підвазонники, етажерки, дитячі ліжка, крісла-гойдалки,

книжкові шафи та ін. («СП» від 7 травня). Проте якість продукції деяких підприємств викликала великі нарікання. Кашкети, виготовлені у шапковій майстерні артілі «Змичка», через неправильно пошиті козирки не можна було одягнути. Краї гребінців, які випускала артіль ім. Кірова, зроблені такими гострими, що ними можна було покалічитися. Черевики артілі «Победа», що займалася реставрацією старого взуття, були пошиті грубо, незгарбно. В той же час реставроване взуття артілі ім. Петровського мало охайний вигляд («СП» від 15 травня).

У газетах згадуються адреси деяких підприємств і установ: райпромкомбінат – вул. Войкова №33, ветлікарня – І.Франка №36, їдальня №2 – Леніна №24, їдальня №3 – Міжнародна №1, Держфотографія – Леніна №26.

Велике враження на учнів школи №2 справляли заняття географічного гуртка під керівництвом учителя Григора Вакуловича Марковського, одного з кращих педагогів міста. При гуртку була організована геолого-розвідувальна секція. Гуртківці з початку навчального року випускали стінну газету «Вивчаємо свій район», оформили альбом про багатства рідного краю. Свої роботи вони ілюстрували малюнками і фотографіями. Проводилися захоплюючі екскурсії («СП» від 23 і 30 квітня). Один з членів геолого-розвідувальної секції розповідає, як під час екскурсії були виявлені корисні копалини району: «В селах Несолоні та Кропивні є поклади залізної руди. В селі Несолонь і тепер зберігається яма – залишок шахти, з якої колись здобували бурий залізняк. Біля села Кропивні в дощові дні грім б'є в одну гору. Це наштовхнуло юних дослідників на думку, що там можливі поклади магнітної руди. Учень 5-го класу нашої школи знайшов камінь кулястої форми, це був фосфорит. Члени секції вивчають поклади граніту, пісків, які є в районі» («СП» від 23 березня). 15 членів геологічної секції відправилися у 4-денний похід з рюкзаками і сокирами. Маршрут прислав житомирський туристсько-екскурсійний штаб школярів, конкретні поради одержали від начальника штабу професора Бельського, котрий декілька років тому розвідував надра Новоград-Волинського району. Юні розвідники мали зібрати колекції мінералів і комах, робити записи у спеціальному журналі («СП» від 14 червня). Піонерський клуб планував екскурсії з учнями молодших класів на хлібозавод, електростанцію і радіовузол під час літніх канікул («СП» від 20 червня).

У новоутвореній школі фабрично-заводського навчання 100 юнаків займалися в групі залізничного будівництва. Їх вчили, як підняти рельси на певну висоту, підсипати баласт під шпали. Школа готувала також кваліфікованих робітників для вантажно-розвантажувальних робіт, теслярів («СП» від 25 квітня).

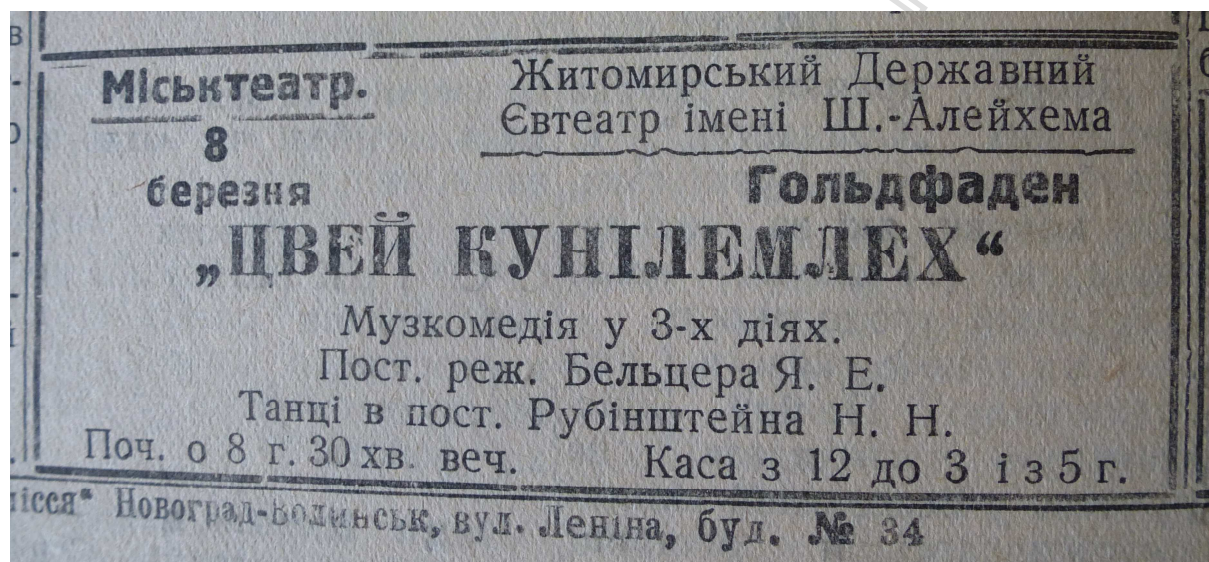
Взимку проходили районні військово-фізкультурні змагання піонерів і школярів. Військовий керівник школи №7 Харламов організував гуртки ППХО, ГСО, топографії, зв'язку та стрілецький, в яких займалося понад 70 учнів. Школа №3 підготувала до змагань команду з 52 чоловік («СП» від 31 січня).

9 лютого розпочався комсомольський крос, присвячений ХХІІІ річниці Червоної Армії. Рівно о 10 год. ранку біля приміщення

райкому комсомолу зібралось понад 600 чоловік. У перший день в змаганнях взяло участь 236 лижників, 42 чоловіка прийняли участь в 25-кілометровому пішому переході. Велику організованість виявили команди первинної комсомольської організації хлібозаводу, медичної школи, пожежної команди, лісопромгоспу, середніх шкіл №2 і №7. Комсомолец Опанасюк з пожежної команди пройшов на лижах 10 км за 48 хв. 15 сек. («СП» від 16 лютого).

Почалася радіофікація та електрифікація міського стадіону «Спартак». Протягом року на ньому мали влаштувати бігові доріжки, лавки, душ, роздягальню («СП» від 25 травня).

Близько 8 тисяч глядачів побували на виставах Житомирського державного єврейського театру ім. Шолом-Алейхема, що ставилися у лютому і березні на сцені Новоград-Волинського міського театру («СП» від 27 лютого, 16 березня).

Великий успіх мала також демонстрація у міському кінотеатрі художнього фільму «Валерій Чкалов». За три дні цей фільм дивилися 3267 чоловік («СП» від 17 квітня).

У статті «Навести порядок на вокзалі» мова йде про незадовільний санітарний стан території залізничного вокзалу. Привокзальна площа недостатньо вбиралася, сніг не вивозився, через що утворювалися калюжі. Після стоянки коней гній також не вбирився. Під'їзdnі шляхи зруйновані. В залах підлога брудна, скрізь валялися недопалки, огризки. На вокзалі немає не тільки кип'ятку, а й холодної води («СП» від 6 березня). Крім привокзальної площі, величезні калюжі утворювалися на вулицях Дзержинського, Воровського, Прорізній, Ярунській. Там можна було побачити багато загрузлих машин. Візники «дерли три шкури» з тих, кому треба було дістатися на вокзал: по 10-15 крб. з чоловіка («СП» від 10 травня).

У 1941 р. передбачалося посадити на тротуарах вулиць Леніна, Міжнародної, Шевченка, Радянської, Пушкінської та в сквері 800 молодих дерев («СП» від 11 квітня).

24 січня відбувся пленум райпарткому. У зв'язку з тим, що перший секретар РПК Большаков відряджався на півторарічні

ленінські курси при ЦК ВКП(б), він був за рішенням ЦК ВКП(б), ЦК КП(б)У та обкому партії виведений зі складу членів пленуму і бюро РПК та звільнений від обов'язків першого секретаря. Пленум затвердив першим секретарем райпарткому П.К.Кращенка («СП» від 26 січня).

23 лютого проходили вибори в міську та сільські Ради депутатів трудящих. Серед обраних до міської Ради був майбутній маршал К.К.Рокозовський («СП» від 25 лютого). На VI сесії міської Ради головою виконкому обраний депутат Ченцов («СП» від 9 березня).

У статті «Ювілей славетної землячки – Лесі Українки» директор школи №10 Борис Станевич згадує старожила Шепселя Шнірмахера, котрий знав родину Косачів і пам'ятав, у яких будинках вони проживали: спочатку по вул. Володарського №10, де народилася Леся, а потім по вул. К.Лібкнехта (колишній Завадській), у нинішньому приміщенні школи №10. Завідуючий райпедкабінетом Роман Якович Герасимчук розповідав про те, що в 1928 році в Новоград-Волинський приїжджала мати Лесі – Олена Пчілка – зі своєю молодшою дочкою і внуками. Вона розповіла, де вони саме жили. У зв'язку з 70-річним ювілеєм з дня народження поетеси педагогічний колектив школи, учні та батьки на своїх зборах вирішили звернутися з проханням до міського виконавчого комітету депутатів трудящих, щоб підняти клопотання перед Президією Верховної Ради УРСР про присвоєння школі №10 ім'я Лесі Українки і дозволити прибити на будинку школи меморіальну дошку. Це клопотання підтримали міськвиконком і райпартком («СП» від 26 лютого). 22 лютого виконком Житомирської обласної Ради депутатів трудящих постановив: встановити меморіальні дошки в Новограді-Волинському на будинку №10 по вул. Володарського і на будинку неповної середньої школи №10 («СП» від 5 березня).

**Про встановлення меморіальних дошок
на будинках, де народилась і жила
українська письменниця Леся Українка**

Постанова виконавчого комітету Житомирської обласної Ради
депутатів трудящих від 22 лютого 1941 року

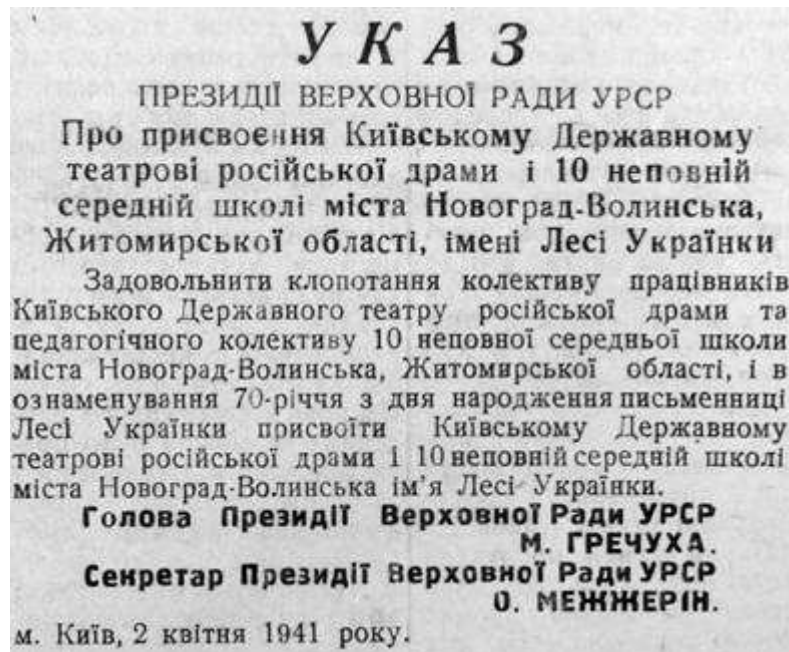
В зв'язку з 70-річним ювілеєм з дня народження української письменниці Лесі Українки, виконавчий комітет Житомирської обласної Ради депутатів трудящих **постановляє:**

Встановити в м. Н.-Волинську меморіальні дошки на будинках, де народилась і жила українська письменниця Леся Українка:

**Голова виконавчого комітету Житомирської
обласної Ради депутатів трудящих В. ПЕРОВ.**

**В. о. секретаря виконкому Житомирської
обласної Ради депутатів трудящих
М. ЛАБУНСЬКИЙ.**

2 квітня Президія Верховної Ради УРСР задовольнила клопотання школи №10 про присвоєння їй імені Лесі Українки («СП» від 4 квітня).

У 1941 р. школа №10 одержала лист від сестри Лесі Українки – Ольги Петрівни Косач-Кривинюк. У ньому Ольга Петрівна, яка працювала тоді над хронологією життя Лесі Українки, розповідає про життя родини Косачів в м. Новограді-Волинському. Спочатку родина жила в тому приміщенні, де зараз знаходиться електролікарня. Тут у 1869 році народився брат Михайло. Ольга Петрівна тепло і ніжно згадувала про свою сестру і з великою любов'ю розповідала про неї. Леся дуже любила місто, часто згадувала про садибу Завадських, про великий садок біля дому, старий, густий, де вона вдвох з братом Михайлом або з іншими товаришами любила грати в різні ігри. Найбільше їй подобалися грати в «Робінзона», «Сербські думи», «Грецькі міфи» тощо. Михайло і Леся завжди виконували в цих іграх головні ролі. Маленькій Лесі дуже подобалась річка Случ. Вона часто ходила купатися, любила плавати (дуже добре плавала), з дитячою зацікавленістю дивилась на обвіяні вітром скелі, на круті береги Случі, на бистру воду. Природна краса манила до себе маленьку Леся, і вона пильно вдивлялася в чудовий краєвид. Леся дуже любила пісні, казки, оповідання, придивлялася до народних звичаїв («СП» від 7 червня).

За запрошенням дирекції Київського драматичного російського театру та сестер Лесі Українки 13 червня на екскурсію до столиці України поїхати 17 учнів-випускників і 5 учителів семирічної школи №10. У Києві вони розмістилися в готелі «Україна», побували у філіалі музею Леніна, ботанічному і зоологічному саду, на виставі театру російської драми, бачили пам'ятники Т.Шевченку і Б.Хмельницькому, відпочивали на Володимирській горці, милувались Дніпром, а у призначений час поїхали до сестер Лесі Українки. Ольга Петрівна та Ізідора Петрівна Косачі зустріли гостей дуже привітно. Зав'язалась дружня тепла розмова, яка тривала понад дві з половиною години. Сестри цікавились містом Новоградом-Волинським, школою №10, розпитували всі подробиці. Потім на прохання гостей вони

розповідали про родину Косачів і особливо про Лесю Українку. В кінці бесіди Ізідора Петрівна подарувала гостям збірник «Українські узори», що були зібрані Оленою Пчілкою переважно в Новограді-Волинському. На збірнику вона написала: «Дорогим землякам на спомин першої зустрічі». Також Ізідора Петрівна подарувала портрети Лесі Українки і свою фотокартку з написом: «На спомин перебування у сестер Лесі Українки». Прощаючись із сестрами, гості запросили їх до Новограда-Волинського. Сестри пообіцяли приїхати в серпні («СП» від 21 і 22 червня). Але не судилося.

У газеті від 22 червня мови про напад гітлерівської Німеччини на Радянський Союз ще нема. Наступний номер (№145 – 1802) не зберігся, а останній, від 25 червня, вийшов під загальним гаслом: «Наша справа справедлива. Ворог буде розбитий. Перемога буде за нами». На мітингах робітників і колгоспників лунали заклики «ще більше випускати продукції, ще тісніше згуртувати свої ряди навколо більшовицької партії, радянського уряду і великого вождя товариша Сталіна».